

Η θεολογική θεμελίωση της ποιμαντικής των ασθενών

Του Αλεξάνδρου Σταυρόπουλου
Ομότιμου Καθηγητού της Θεολογικής Σχολής
του Πανεπιστημίου Αθηνών

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Σκοπός της εισηγήσεως μου αυτής είναι να μελετηθούν όσο γίνεται πληρέστερα οι διάφορες πτυχές μιας διακονίας προς τους ασθενείς, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους αντιμετωπίζονται οι ποικίλες καταστάσεις που προκύπτουν στη διακονία μας προς αυτούς.

Πραγματικά, δεν είναι καθόλου εύκολο ούτε να οικοδομήσουμε θεωρητικά αλλά ούτε και να ποιμάνουμε πρακτικά και πάνω σε μια ρεαλιστική βάση όλες εκείνες τις κατηγορίες των ανθρώπων που έχουν ανάγκη της ποιμαντικής συμπαραστάσεως της Εκκλησίας. Και οι ασθενείς είναι μια από τις πιο ευαίσθητες ομάδες πληθυσμού, που αδύναμες περιμένουν τη θεραπεία τους ή σε περίπτωση μη ίασεως να κατανοήσουν το νόημα της αρρώστιας τους, αν διαβλέπουν ότι αυτό που περνάνε έχει κάποιο νόημα. Πώς, όμως, θεμελιώνεται και πώς στοιχειοθετείται μια τέτοιου τύπου Ποιμαντική; Ποια λογική θα υπαγορεύσει τις ενέργειές μας και ποια θεμελίωση θα θέσει πάνω σε στέρεη βάση τις πρωτοβουλίες μας προς επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν;

Στον τίτλο της εισηγήσεώς μας Θεολογική θεμελίωση της ποιμαντικής των ασθενών προβάλλονται ποικίλοι όροι. Για να έχουμε μια στοιχειώδη απάντηση στα ερωτήματα που θέσαμε πιο πάνω, οφείλουμε να εξετάσουμε έναν προς έναν τους διαφόρους όρους που συγκροτούν αυτόν τον τίτλο.

Ποιμαντική προσέγγιση

Και πρώτα - πρώτα ας ξεκινήσουμε από τον όρο Ποιμαντική που έχει ως πράξη και πρακτική υλοποιείται στο ποιμαντικό έργο που σκοπός του είναι η συγκρότηση και η οικοδόμηση του σώματος της Εκκλησίας. Αυτό, βέβαια, επιτελείται με την ανάπτυξη των βασικών λειτουργιών της Εκκλησίας και πιο συγκεκριμένα της μαρτυρίας, της λατρείας, της κοινωνίας και της διακονίας. Η Ποιμαντική συνεπώς ως «τέχνη τεχνών και επιστήμη επιστημών» προσπαθεί, «το πολυτροπώτατον και ποικιλώτατον ζών» που είναι ο άνθρωπος κατά την έκφραση του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, να τον οδηγήσει στη μοναδική ποιμήνη υπό τον Ένα Ποιμένα, να τον εντάξει και να τον συντάξει στην Εκκλησία του Χριστού, που είναι σύναξη και κοινωνία Θεού και ανθρώπων.

Σ' αυτή την Κοινωνία είναι καλεσμένοι όλοι να προσληφθούν και να σωθούν. Καθότι «το απρόσληπτον μένει και αθεράπευτον». Η ποιμαντική, λοιπόν, προσέγγιση δεν αφήνει περιθώρια αποκλεισμού από τη μεταμορφωμένη αυτή κοινωνία που είναι η Εκκλησία, παρά μόνον εκείνων, οι οποίοι από μόνοι τους θέτουν τον εαυτό τους εκτός Εκκλησίας. Όλοι, κυριολεκτικά όλοι, έχουν τη θέση τους μέσα σ' Αυτήν. Ο καθένας ανάλογα με τις δυνατότητες, ανάλογα με τις ανάγκες του. Η Ποιμήνη ως εικόνα διαζωγραφεί αυτήν την ενότητα και προδιαγράφει ότι καμία κατάσταση δεν μπορεί να στερήσει τους ανθρώπους από την ποιμαντική μέριμνα και φροντίδα της Εκκλησίας.

Και εάν προς στιγμήν ο άνθρωπος λόγω της ασθενείας του δεν μπορεί να μετέχει πλήρως στα έργα της Εκκλησίας, η Εκκλησία εύχεται στον Θεό – και τούτο είναι ιδιαιτέρως αισθητό στην ακολουθία του ι. ευχελαίου – να στείλει την ιατρικήν του χάριν και να μας παρέχει υγιάν ολόκληρον σώματος και ψυχής και πνεύματος. Η επανάκτηση αυτής της υγείας δεν είναι ασφαλώς ατομική υπόθεση του καθενός, δι' ιδίαν χρίσιν. Η αποκατάσταση της υγείας γίνεται για να επανέλθουμε υγείς στην αγία, καθολική και αποστολική Εκκλησία του Χριστού, προκόπτοντες εν έργοις καλοίς και λόγοις αγαθοίς, ώστε να προσκυνείται και να δοξάζεται το άγιόν Του Όνομα, με την επίκληση του Οποίου απέρρευσαν, όσες απέρρευσαν, δωρεές και χάριτες. Η ποιμαντική διάσταση της παρέμβασής μας πλησίον των ασθενών τους κάνει ή θα όφειλε να τους κάνει να συνειδητοποιήσουν ότι δεν είναι ριγμένοι και χαμένοι σ' ένα κόσμο άσχετο και κενό νοήματος όπως ορισμένοι ευαγγελίζονται: ανήκουν σε μια καινή ανθρωπότητα, ανήκουν σ' αυτόν τον καινούργιο κόσμο του Θεού, στον μεταμορφωμένο κόσμο της Εκκλησίας που συνάγεται και συγκεντρώνεται περί τον

Ένα Ποιμένα και Σωτήρα Θεό. Βρίσκονται στην περιφέρεια ενός κύκλου που όσο πλησιάζουν προς το κέντρο του, τόσο προσεγγίζουν ο ένας τον άλλο περισσότερο, για να γίνουν τελικά όλοι ένα, ένα με τον ένα Θεό. Η ποιμαντική κατά ταύτα προσέγγιση εγγράφει τον ασθενή σ' ένα γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο είναι δυνατή κάθε άλλη παρέμβαση και ως εκ τούτου και η θεραπευτική.

Θεολογική θεμελίωση

Η κίνηση αυτή εγγράφεται στη γενική αποκατάσταση που έρχεται με το κήρυγμα της Βασιλείας του Θεού εκ μέρους του Ιησού, όπου όλα αποκαθίστανται στην τάξη τους, με την έν-ταξή τους στον κόσμο του Θεού. Μόνο μέσα σ' αυτόν τον κόσμο παίρνει νόημα η εξαγγελία του Ιησού με την έναρξη του δημόσιου έργου του όταν εισήλθε στη συναγωγή της Ναζαρέτ και επέλεξε για να διαβάσει τη σχετική με Αυτόν μαρτυρία από το βιβλίο του Ησαΐα. Η αποστολή του Ιησού συνίστατο εν τη δυνάμει του Πνεύματος: «να φέρει στους φτωχούς χαρμόσυνο άγγελμα, να θεραπεύσει εκείνους που έχουν συντετριμμένη καρδιά, να κηρύξει στους αιχμαλώτους απελευθέρωση και στους τυφλούς ανάβλεψη, ν' απελευθερώσει εκείνους που πιέζονται, να κηρύξει το έτος της ευνοίας του Κυρίου» (Λουκά δ' 18).

Το κείμενο αυτό, μαζί με όλα τα άλλα τα οποία υπονοεί και στα οποία αναφέρεται, υποδηλώνει πράξεις και συγκεκριμένες ενέργειες που αναλαμβάνει κατά πρώτο και κύριο λόγο ο Μεσσίας-Χριστός, αλλά και όλοι εκείνοι που θέλουν να Τον ακολουθούν και μεταφέρουν τη δράση Του στους αδελφούς Του τους ελάχιστους, για τους οποίους και το πιο ελάχιστο που κάνουμε το θεωρεί ότι αντανακλά σ' Αυτόν («εμοί εποιήσατε» Ματθαίου κε' 31-46).

Νομίζω ότι παρουσιάζει πολύ ενδιαφέρον και είναι προς το συμφέρον μας να προσεγγίσουμε τη διακήρυξη της πρώτης παρουσίας Του με τις απαιτήσεις που προτίθεται να προβάλει προς όλους μας στη δεύτερη έλευσή Του. Γιατί έτσι, με την προσέγγιση αυτή θα κατανοήσουμε ότι το χρονικό διάστημα που περιλαμβάνεται ανάμεσα στις δυο παρουσίες του Κυρίου είναι καιρός εύθετος για την πραγματοποίηση του συγκεκριμένου αυτού προγράμματος που αποβλέπει στους φτωχούς και τους συντετριμένους, τους αιχμαλώτους, τους τυφλούς, τους καταπιεσμένους, τους πεινώντες, τους διψώντες, τους ξένους και τους άστεγους, τους γυμνούς, τους ασθενείς και τους φυλακισμένους και σ' όλους εκείνους που είναι δυνατό να περιληφθούν κάτω απ' αυτές τις κατηγορίες ανθρώπους, με σκοπό να τους δώσει χαρά, να τους θεραπεύσει, να τους απελευθερώσει, να τους φωτίσει, να τους χορτάσει, να τους ξεδιψάσει, να τους φιλοξενήσει, να τους στεγάσει, να τους ντύσει, να τους επισκεφθεί. Για τη δράση του Ιησού είναι χαρακτηριστική η φράση του ευαγγελιστού Ματθαίου (δ' 23-24): «Και περιήγεν όλην την Γαλιλαίαν ο Ιησούς διδάσκων... και κηρύσσων το ευαγγέλιον της βασιλείας και θεραπεύων...»

Εδώ φανερώνεται η θεολογική θεμελίωση γενικώς της Ποιμαντικής των ελαχίστων και ανάμεσα σ' αυτούς και των ασθενών. Αν μάλιστα το θεολογική δεν το εκλάβουμε ως επίθετο, ως επιθετικό προσδιορισμό της θεμελίωσης και το εκλάβουμε ως ουσιαστικό με κεφαλαίο Θ, Θεο-Λογική, έχουμε να κάνουμε με μια Λογική του Θεού, με το σκεπτικό του Θεού που αναφέρεται στην περιγραφή, αντιμετώπιση και υπέρβαση τέτοιων καταστάσεων. Η θεραπεία τίθεται σ' ένα συνολικό πλαίσιο και όχι αποσπασματικά ή κατακερματισμένα όπως συνήθως τίθεται από μια Ανθρωπο-Λογική, τη Λογική του ανθρώπου. Στην περίπτωση της Θεο-Λογικής η θεμελίωση συντελείται πάνω στο μόνον θεμέλιον που μπορεί να θεμελιώσει κάθε οικοδόμηση. «Θεμέλιον γαρ άλλον ουδείς δύναται θείναι παρά τον κείμενον, ος έστιν Ιησούς Χριστός» (Κορινθίους Α' γ' 11). Ο Χριστός «διήλθεν ευεργετών και ιώμενος» (Πράξεις ι' 38) και θεμελιώνει ο ίδιος κάθε πράξη προς αυτή την κατεύθυνση. Ο λόγος του ήταν έμπρακτος, δεν έμενε στα λόγια. Αλλά και η πράξη του ήταν στην κυριολεξία ελλόγιμη. Όχι μόνο γιατί είχε λόγους για να ενεργήσει έτσι, αλλά γιατί υπαγορευόταν και υποστασιαζόταν από τον ίδιο το Λόγο του Θεού.

Δεν έχει κανείς παρά να διατρέξει τα ευαγγέλια για να διαπιστώσει του λόγου το αληθές. Ο Ιησούς αισθανόταν μια απέραντη στοργή γι' αυτούς που βασανίζονταν είτε δαιμονιζόμενοι ήσαν αυτοί, είτε «κακώς έχοντες» (ασθενείς). Και το βράδυ που ακολούθησε τη θεραπεία της πεθεράς του Πέτρου «πάντας τους κακώς έχοντας θεράπευσε» για να εκπληρωθεί εκείνο που ελέχθη δια του Ησαΐα του προφήτου «αυτός τας ασθενείας ημών έλαβε και τας νόσους εβάστασε» (Ματθαίου η' 16-17).

Αν εμείς δεν «έχουμε εξουσία επάνω στα ακάθαρτα πνεύματα να τα βγάζουμε και να θεραπεύουμε κάθε ασθένεια και κάθε αδυναμία» όπως είχαν οι απόστολοι (Ματθαίου ι' 1) και δεν μας διακρίνουν χαρίσματα ιαμάτων θα μπορούσαμε να ωφεληθούμε πολλά από τη στάση του Χριστού προς τους αρρώστους:

- Η σχέση ήταν πάντα προσωπική.
- Ανταποκρινόταν σε αίτημα δικό τους ή των οικογενειών τους. Ήθελε η πρωτοβουλία να έλθει από τους ίδιους ή τους οικείους τους ή φίλους.
- Συμπάθεια και ευσπλαχνία διέκρινε τη συμπεριφορά του.
- Ποτέ δεν έμενε στην επιφάνεια των πραγμάτων, πήγαινε σε βάθος.
- Οι απαντήσεις του δεν ήταν στερεοτυπικές, αλλά εξατομικευμένες.
- Τηρούσε τις νόμιμες προϋποθέσεις και παρέπεμπε εκεί που χρειαζόταν στους αρμόδιους παράγοντες για να επιβεβαιώσουν τη θεραπεία.

Οδηγός σχέσεων και ορόσημα ενός διαλόγου

Όλ' αυτά μπορούν ν' αποτελέσουν έναν χρήσιμο οδηγό για όλους εμάς που θέλουμε ν' ασχοληθούμε με τη θεραπεία των ασθενών, όπου η θεραπεία δεν ταυτίζεται πάντα με την ίαση αλλά τη γενικότερη εξυπηρέτηση και διακονία των πασχόντων. Έτσι θεραπεία δεν σημαίνει πάντα και ίαση πάση θυσία. Εάν δεν μπορούμε να είμαστε θεραπευτές, μπορούμε να είμαστε οδηγοί που μπορούμε να δείξουμε την οδό της θεραπείας, την οδό της ζωής, τον Χριστό.

Αλλά για να μπορέσουμε να υποδείξουμε κάτι τέτοιο πρέπει πρώτα να αποκαταστήσουμε μια σχέση ειλικρινή μαζί του. Φοβούμαι, όμως, ότι πολλές φορές η σχέση ποιμένα-ασθενούς είναι μια ανεκμετάλλευτη σχέση.

Η ειλικρινής σχέση μαζί του, με τον ασθενή και το πραγματικό ενδιαφέρον μας γι' αυτόν, θα καταστήσει δυνατό ένα διάλογο που θα μπορέσει να στραφεί γύρω από ορόσημα που καθορίζουν την ανθρώπινη ύπαρξη και τέτοια ορόσημα μπορεί να αποτελούν η επαφή και η κοινωνία μας με τον Χριστό που είναι η ζωή και η υγεία ή η απομάκρυνσή μας από Αυτόν και το θέλημά Του που χαρακτηρίζεται ως αμαρτία. Συνέπεια αυτής της απομακρύνσεώς μας από το Δρόμο της Ζωής είναι ότι ξεχνάμε τη μεγάλη Αλήθεια ότι ο Κύριος ήλθε στον κόσμο «ίνα ζώην έχωμεν και περισσόν έχωμεν», για να έχουμε ζωή και να την έχουμε άφθονη (Ιωάννου ι' 10). Κάθε οργανισμός, όμως, που δεν κοινωνεί με τις δυνάμεις της ζωής φθίνει, εξασθενεί, ασθενεί, πέφτει κάτω αποκαμωμένος. Κι αν δεν του εμψυχήσουν τότε πνοή ζωής για να δυναμώσει και να εγερθεί, καταθλίβεται και πεθαίνει. Στο σημείο ακριβώς αυτό, αν δεν προλάβει ο αδύναμος εξασθενημένος άνθρωπος να φωνάξει και να επικαλεσθεί το όνομα του Κυρίου, θλίβεται, ταλαιπωρείται, οδυνάται.

Είναι αλήθεια, ότι σήμερα ο άνθρωπος, όπως και πάντοτε, έχει χίλιες δυο αφορμές και ευκαιρίες για να συνειδητοποιεί την επώδυνη αυτή κατάσταση που ζει. Περιφέρεται από πόνο σε θλίψη και από άλγος σε οδύνη. «Αν είναι, όμως, άνθρωπος ο πόνος, οι άνθρωποι δεν έγιναν μόνο για να πονούν», όπως λέει και ο ποιητής (Γ. Σεφέρης). Γι' αυτό, ο σημερινός άνθρωπος, που συνειδητοποιεί την αρρώστια του και την ασθένειά του με ποικίλους τρόπους και σε όλο το φάσμα του ψυχοσωματικού του είναι, μπορεί και ν' αντιδράσει με διαφορετικούς, επίσης, τρόπους. Είτε α) να βυθισθεί στην έσχατη απελπισία γιατί δεν περισσεύει πια γι' αυτόν υπομονή, είτε β) να ξεσηκωθεί και να εξεγερθεί ενάντια στις απρόσωπες ή προσωπικές δυνάμεις που τον καθηλώνουν ακινητοποιημένο, είτε γ) να απευθυνθεί στον Μόνο που μπορεί με τρόπο καθολικό και ολοκληρωμένο να τον εγείρει και να τον αποκαταστήσει.

Το τελευταίο τούτο, βέβαια, χρειάζεται τόλμη. Πρώτα-πρώτα για να παραδεχθεί ότι είναι άρρωστος, ασθενής και αδύναμος κι όχι μόνο «συμπτωματικά», επειδή παρουσιάζει αυτό ή εκείνο το σύμπτωμα, αλλά είναι ασθενής και αδύναμος, γιατί διέκοψε την επαφή του με το σθένος, τη δύναμη και την πηγή της ζωής. Από εκεί ξεκινούν όλα, εκεί βρίσκεται η αιτία, εκεί βρίσκεται η ρίζα του κακού. Στο μέτρο που αποκαθίσταται η κοινωνία και η επικοινωνία του με το Χριστό, θέτει τις βάσεις για μια ενδυνάμωσή του και επανένταξή του στο πλαίσιο εκείνο, όπου μπορούν να επαναλειτουργήσουν απρόσκοπτα οι δυνάμεις του και οι λειτουργίες του, μέσα δηλαδή στην Εκκλησία που είναι το σώμα του Χριστού και εμείς είμαστε μέλη αυτού του σώματος (Α' Κορινθίους ιβ' 27).

Δυνητικά έχει ήδη δώσει μιαν άλλη τροπή στην κατάστασή του και δεν στηρίζεται μόνο στις δικές του δυνάμεις. Αυτόν τον αποκαμωμένο και κάμνοντα άνθρωπο «εγερει ο Κύριος», θα τον σηκώσει και θα του συγχωρεθούν οι επί μέρους αμαρτίες του που εκφράζουν και συμβολίζουν την Αμαρτία με άλφα (Α) κεφαλαίο, που συνίσταται, δηλαδή, στην απομάκρυνσή του από τον Κύριο. Ο Κύριος θα τον εγείρει, γιατί ο Ίδιος έχει νικήσει την αρρώστια και τον θάνατο. «Χριστός ανέστη εκ νεκρών». Και εάν ο Χριστός χάρισε τη ζωή σ' αυτούς που βρίσκονται στα μνήματα, πόσο μάλλον σ' εμάς που επικαλούμεθα το Όνομά Του για να ζωντανέψουμε και να περπατήσουμε πίσω Του και να Τον ακολουθήσουμε, Αυτόν που είναι η μοναδική Οδός. «Χριστός γαρ εγήγερται, ευφροσύνη αιώνιος». Με τη δύναμη αυτής της εγέρσεως και εμείς εγειρόμεθα, με τη δύναμη της δικής Του Αναστάσεως ανιστάμεθα και πορευόμαστε, μας συγχωρεί τα αμαρτήματα, αλλά κυρίως συν-χωρεί, πορεύεται, δηλαδή, μαζί μας και παραμένει μαζί μας όλες τις ημέρες της ζωής μας.

Αμφίδρομη ωφέλεια

Μια τέτοια αντίληψη της διαποιμάνσεως έχει να ωφελήσει σε πάρα πολλά σημεία και τον Ποιμένα. Παύει να τον χαρακτηρίζει μια μονομέρεια σαν η μόνη του απασχόληση να ήταν να ενδιαφέρεται μόνο για τα σωματικά, στα οποία συνήθως επικεντρώνεται το ενδιαφέρον των ασθενών ή για τα πνευματικά με τα οποία λόγω της ειδικότητάς του αισθάνεται τον εαυτό του υποχρεωμένο να ασχολείται. Το μυστήριο του ευχελαίου έχει να του προσφέρει ικανά στοιχεία για να σχηματίσει μια ακριβή άποψη για το πώς η Εκκλησία αντιλαμβάνεται τη ισορροπία του σωματοψυχικού οργανισμού με τον πνευματικό προσανατολισμό της ανθρώπινης ύπαρξης. Η ερμηνεία επίσης του Θεοφυλάκτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας της παραβολής της μελλούσης κρίσεως τον βοηθάει να έχει ολοκληρωμένη άποψη για το πώς θα ασκήσει τα έξι είδη της αγάπης που θίγονται στο ευαγγέλιο της κρίσεως, άρα και την αγάπη του προς τους ασθενείς. Ο Θεοφύλακτος μας δίδει καθοδηγητική ερμηνεία: «Ταύτα πάντα τα εξ είδη της αγάπης επιτέλει μεν και σωματικώς, πλην αλλά και ψυχικώς-διπλών γαρ όντων ημών, εκ ψυχής και σώματος, δυνανται ταύτα διπλώς κατορθωθήναι».

Μια άλλη ωφέλεια που προκύπτει για τον ποιμένα από τη σχέση του με τον ασθενή και ιδιαίτερα βάση της πρότυπης προσωποκρατικής συμπεριφοράς του Ιησού είναι ότι ξεφεύγει από μια ασθeneιοκεντρική αντίληψη του ασθενούς όπου πρωτεύουσα θέση έχει η ασθένεια, η διάγνωση και οδηγείται προς μια ασθeneοκεντρική οπτική. Ο ασθενής είναι το κέντρο του ενδιαφέροντος. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο συγκεκριμένος ασθενής πάσχει γενικώς και αορίστως. Είναι καλό ο ποιμένας να γνωρίζει από τι πάσχει ο άρρωστος, γιατί κάποιος απ' αυτούς χρειάζονται ειδική αντιμετώπιση και μεταχείριση. Πλην, όμως, η σχέση δεν πρέπει να εξαντλείται σε μια κατηγοριοποίηση του ασθενούς. Ο καρδιοπαθής δεν έχει ή δεν είναι μόνο καρδιά και ο νεφροπαθής δεν έχει ή δεν είναι μόνο νεφρά. Και ασφαλώς όταν ο Θεός «εταάζει καρδιά και νεφρούς» και κατ' ακολουθίαν ο ποιμένας, αναφέρεται στον σύνολο άνθρωπο και ιδιαίτερα τον κρυπτόν της καρδιάς (άνθρωπον) και όχι σ' ένα εκ των οργάνων του χαρακτηριζόμενο άνθρωπο.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να κάνω μια γραμματικού τύπου παρατήρηση επανερχόμενος σ' ένα μέρος του τίτλου της εισηγήσεώς μου. Συγκεκριμένα για το πώς θα εκλάβουμε τη γενική πτώση ασθενών στον όρο Ποιμαντική ασθενών. Η συνήθης εκδοχή είναι ότι πρόκειται για μια γενική αντικειμενική. Ποιμαντική που αναφέρεται στους ασθενείς ως ποιμαινόμενους. Μακρά εμπειρία, όμως, με ασθενείς και ιδιαίτερα ποιμένες νοσηλευτικών ιδρυμάτων αναδεικνύει και την άλλη εκδοχή της ως γενικής υποκειμενικής. Ότι οι ασθενείς και αυτοί ποιμαίνουν με τη σειρά τους και με το δικό τους τρόπο τους ποιμένες, τους μούν σε καταστάσεις που ανυποψίαστοι θα φέρονταν έτσι ή αλλιώς πριν την εμπειρία τους με τους ασθενείς.

Είναι, βλέπετε, τα οφέλη μιας αμφίδρομης επικοινωνίας όπου ασθενείς και ποιμαίνοντες αφήνουν την αυτονομία τους και την επάρκειά τους και αισθάνονται ως κέντρα δυο ελλείψεων-γεωμετρικών ελλειπτικών κύκλων-που για να διαγράψουν τον πλήρη κύκλο τους θα πρέπει να βρουν το αληθινό τους κέντρο που είναι ο Θεός προς τον Οποίον και θα τείνουν έτσι ώστε η Θεία Χάρις να θεραπεύει τα ασθενή και να αναπληρώνει τα ελλείποντα. Μόνο που η ύπαρξη ασθενών και ελλειπόντων σ' αυτή τη σχέση δεν μας μειώνει, αρκεί να μη προέρχεται από ίδια υπαιτιότητα. Ο Κύριος βοηθός! Ο Κύριος εμοί βοηθός και τίνα φοβηθήσομαι!